

Ací Stanojeviću od 31. oktobra 1946, Proglas za ujedinjenje, Obaveštenje Jaše Prodanovića o knjizi *Istorija političkih struja i stranaka u Srbiji* (1947) i Pismo Ace Stanojevića gospođi Trifunović (1947).

Nakon nabrojanog slede *Beleške Ace Stanojevića*, to jest *Prepis originalnih beležaka Ace Stanojevića*, dokumenti *Iz fonda Arhiva Jugoslavije* koji se odnose na Stanojevićevo političko delovanje u periodu 1932–1937. godine, te dokumenti *Iz drugih izvora* i to: Nikola Pašić kao izgnanik iz *Spomenice Nikole P. Pašića 1845–1925.* i Pismo Nikole Pašića Ací Stanojeviću sa proglasa Beogradskim radikalima (1926). Među dokumentima *Iz arhivskog i bibliotečkog fonda Istorijskog arhiva Timočka krajina Zaječar*, pored izbora članaka iz lokalne radikalne štampe, možemo naći: Proglas da se izađe na izbore i glasa za NRS (1927), Saopštenje NRS – 18. decembar 1935, Saopštenje NRS – 27. decembar 1935. i Stav NRS povodom situacije u zemlji – 15. decembar 1936. O *Muzejskom fondu Alekske Ace Stanojevića* tekst je napisala Dušica Živković, dok su na kraju publikacije u *Zaključku priređivača* data razmatranja dr Momčila Mitrovića i dr Aleksandra Životića, deo teksta *Iz recenzije* Miladina Miloševića, a u *Prilozima* bogat niz različitih fotografija vezanih za Stanojevićev život i rad. Ukupno posmatrano, zbirka dokumenata *Pisana zaostavština Ace Stanojevića. Prilozi za proučavanje političkog delovanja* predstavlja kapitalno delo na kojem je više godina sistematski i marljivo rađeno. Tako je prikupljena iscrpna dostupna građa od velikog istorijskog značaja, čime navedena zbirka dokumenata nesumnjivo postaje nezaoobilazno štivo i orijentir za sve istoričare i naučnike koji proučavaju srpsku, al i jugoslovensku političku, društvenu i idejnu istoriju u opisanom periodu.

Miomir Gatalović

Nikola P. Ilić, INFORMBIRO I INFORMBIROVCI (U LESKOVAČKOM KRAJU) 1948–1956, Republički odbor SUBNOR-a Srbije, Leskovac 2013, 312 str.

Izbijanje sukoba između Komunističke partije Jugoslavije i Svesavezne komunističke partije (boljševika) 1948. godine bilo je prvo dešavanje tog tipa među komunističkim partijama i događaj koji je narušio do tada gotovo savršenu monolitnost među komunistima. Ujedno, to je bio sukob između, viđeno očima Zapada, najznačajnijeg sovjetskog saveznika u Istočnoj Evropi, jedinog neopterećenog bremenom poraza u Drugom svetskom ratu i eksponenta „komunističkog prodora“ u zapadnu interesnu sferu svojom umešanošću u rat u Grčkoj i „majke socijalizma“, nesumnjivog pobednika Drugog svetskog rata i Staljinove neprikosnovene ličnosti u komunističkom pokretu.

Sukob, u kome su glavni akteri bili Tito i Staljin, jedna je od najznačajnijih manifestacija Hladnog rata u njegovom ranom periodu. Iako se radi o događaju koji u jugoslovenskoj historiografiji, publicistici, memoarskoj literaturi i umetnosti nije sa vremenom gubio na aktuelnosti, njegov naučni tretman nije bio u odgovarajućoj srazmeri sa njegovim značajem. Istraživanjem uzroka, toka sukoba i njegovim posledicama više se bavila zapadna historiografija, neopterećena razvojem događaja na samom terenu, eventualnim posledicama po istraživače ukoliko zaključci ne bi bili na „prvoj liniji“ i zainteresovana da istraži moguće slabosti sveta „iza gvozdena zaves“, dok se ruska historiografija intenzivnije zainteresovala za njega tek sa nestankom Sovjetskog Saveza. Jugoslovenska (srpska) historiografija može se donekle uporediti sa ruskom, odnosno da su se detaljnija istraživanja i anali-

ze ovog događaja počeli pojavljivati tek nestankom SFRJ. Ovaj fenomen može se objasniti mnogobrojnim ograničenjima koja su istraživačima stajala na putu, ali i složenosti događaja, koji se nije mogao lako i do kraja raščlaniti.

Knjiga *Informbiro i informbirovci (u leskovačkom kraju) 1948–1956* izazvala je pažnju u lokalnoj sredini ne samo zbog teme koju obrađuje već i zbog ličnosti samog autora. Nikola Ilić, iako pravnik po struci, autor je preko dvadeset monografija sa historiografskom tematikom, ali i obavestajac UDB-e u periodu koji ovo delo obrađuje, pa time ono donekle može nositi i karakter memoara, mada se iz teksta to ne može osetiti. Predgovor knjige iz pera dr Mirosljuba Vasića sadrži skup pitanja na koja još uvek nisu u potpunosti dati odgovori, kriterijume koji su rukovodili jugoslovenski režim u njegovim postupcima, kategorije stradalnika usled zbiivanja iz 1948. godine, postupke vlasti prema zatočenicima. Autor predgovora otvara pitanje rehabilitacije nevino stradalih, zašto se u tom pravcu nije više učinilo i daje nekoliko elemenata za odgovor zašto je to tako.

Knjiga je koncipirana tako da se, bez obzira na formalne tri tematske celine, suštinski sastoji od dve. Uvodni deo nije jasno omeđen i time predstavlja celinu ravnopravnu po obimu i značaju sa narednom. U njemu autor predstavlja, karakteriše i kritički posmatra literaturu koju je koristio i nagoveštava pravac u kome će se ovo istraživanje razviti. Predstavljeni su autorovi pogledi na pojavu neslaganja i razmimoilaženja KPJ i SKP(b), na početak „obračuna Staljina sa Titom“, Rezoluciju Informbiroa, za ključke Petog kongresa KPJ, Hladni rat, mogućnost otvorenog oružanog sukoba, opredeljenja za i protiv Rezolucije i ka-

žnjavanje „pogrešno opredeljenih“, dešavanja na Golom otoku i sudbine kažnjenika.

Rezolucija je, po oceni autora, ostavila teške posledice na članove KPJ. Mnogi od njih našli su se na teškim iskušenjima prilikom izjašnjavanja o sadržaju Rezolucije i za mnoge je to bio težak šok, pitanje raskida sa nečim u šta se bespogovorno verovalo, iznenadno otrežnjenje u vezi sa idealizovanom slikom o Sovjetskom Savezu, početak borbe u kojoj nisu mogli pobediti. Jasno su omeđene dve etape odbrane od Informbiroa. U prvoj KPJ je vodila političku borbu, kažnjavala pristalice IB-a isključivanjem iz partije, isterivanjem iz službe, sa fakulteta, iz vojske. „A kada je ilegalni rad pristalica IB-a prešao sa političke kritike i kleveta na nasilno rušenje državnog uređenja, nastala je veća društvena opasnost po otadžbinu, da izgubi nacionalni suverenitet“. Partija je opravdano reagovala, iako je u antistaljinističkoj borbi primenjivala staljinističke metode i pojačala državnu represiju u cilju odbrane – smatra autor. Svestan je da mnoge od preduzetih mera nisu bile humane i neophodne, ali su izvršavane bespogovorno, posebno u službi čiji je bio pripadnik i pri tom, kao istraživač, zauzima kritički stav što čitaoca navodi na razmišljanje o stepenu posvećenosti i odanosti operativaca Službe državne bezbednosti.

Jasno je predočena pozicija UDB-e i KOS-a u Leskovcu, Lebanu i Vlasotincu prema kojoj su za gonjenje i kažnjavanje informbirovca one dobile šira ovlašćenja tužilaštva i sudova. Autor tvrdi da, prema arhivskoj građi, u leskovačkom kraju nije bilo zloupotrebe ovlašćenja. Hapšenja nisu vršena samo zbog izjašnjavanja za Rezoluciju, već i zbog antidržavnog i antipartijskog rada, neis-

poručivanja viškova za otkup, neizvršavanja zadataka ili nedoličnog ponašanja članova KPJ. U okviru statističkog pregleda kažnjenika u Jablaničkom okrugu predočena je struktura isključenih iz KPJ (pripadnika JNA, UDB-e, Narodne milicije, civila), služba koja je izvršila hapšenje, broj zavrbovanih, organ koji je izrekao kaznu (Vojni sud, redovni sud, prekršajni organ), gde su izdržavali kaznu, broj umrlih i emigriranih lica.

Poglavlje „Špijunaža i terorizam“ čini izuzetno vredan deo knjige jer u njemu autor iznosi brojne primere delovanja iz Bugarske ubačenih grupa čiji je cilj bio prikupljanje informacija o snazi JNA i unutrašnjoj odbrani, ekonomskim, političkim, socijalnim i drugim podacima i pokušaj da se izazove pobuna na teritoriji Srbije. Najveći broj članova ovih grupa bili su emigranti iz FNRJ, pristalice Rezolucije, poslatih da deluju na teritoriji odakle su bili poreklom. Veoma slikovito, praktično publicistički predstavljeni su karakteristični događaji koji su se ticali leskovačkog kraja ili pak Leskovčana na važnijim položajima u Republici. Prikazani su pojedini načini vrbovanja jugoslovenskih oficira od strane sovjetskih službi, akcije obaveštajaca UDB-e na terenu, rad najznačajnijih terorističkih grupa na prostoru južne Srbije, pogibija narodnog heroja Pane Đukića. U opisivanju događaja prepoznaju se autorova stručnost i lična obaveštenost, putem korišćenja stručnih termina ili navođenja pojedinosti koje se ne mogu crpeti iz dokumenata.

Poslednje poglavlje odnosi se na period Staljinove smrti i nestanak Informbiroa i njemu je autor poklonio pažnju da bi dao ocenu proteklih događaja. Iz toga proističe da mu je glavna namera i cilj rada bilo prikazivanje događaja iz perioda kada je Služba državne

bezbednosti bila maksimalno angažovana radi sprečavanja antipartijskog i antidržavnog delovanja jednog broja jugoslovenskih građana. U prilogima su date fotografije i faksimili koji su u vezi sa temom dela.

Knjiga *Informbiro i informbirovci (u leskovačkom kraju) 1948–1956* bavi se temom od svetskog značaja kroz prizmu lokalne istorije i stoga je vredan doprinos proučavanju ovog perioda jugoslovenske istorije. Rađena je na osnovu dokumenata iz Arhiva Vojnoistorijskog instituta, Arhiva CK KPJ, Arhiva Srbije, Arhiva UDB-e, Arhiva Ministarstva inostranih poslova, Istorijskog arhiva u Leskovcu, Arhiva Okružnog suda u Leskovcu, Narodnog muzeja u Leskovcu, Arhiva Vrhovnog suda NR Srbije i sve dočena bivših pripadnika UDB-e Leba-na, Leskovca i Vlasotinca, članova Gradskog i sreskih komiteta KPS i oko pedeset osuđenih lica na osnovu Rezolucije Informbiroa. Veoma bogat je i opus časopisa i štampe, gde su osim domaćih članaka navođeni i članci iz zvaničnih organa komunističkih partija socijalističkih zemalja, iz informbirovske emigrantske štampe, kao i pojedinih zapadnoevropskih časopisa.

Ivan M. Becić

Milivoje Pajović, Jasmina Nikolić, DVA VEKA VOJSKE U BRANIČEVU / Two Centuries of Army in Braničevo, Medija centar Odbrana i Istorijski arhiv Požarevac, Beograd 2013, 226 str.

Knjiga *Dva veka vojske u Braničevu*, autora pukovnika Milivoja Pajovića i direktorke požarevačkog arhiva Jasmine Nikolić, plod je saradnje koja je već pokazala rezultate zapaženom izložbom sa istim naslovom i sadržajem, prikazanoj